ग्रहरूपे पात्रभेदे । "उपयामगृहीतोऽसि" यजु० ७, ४,११,२० । उपचारात् २तद्वेत्ते च । "वातं प्राणेनापानेन नासिके, उपयाममधरेण" यजु० २५,२ । उप+यम-घञ् वा वृद्धिः । २विवाहे । "यर्हि भवेदुपयामस्तर्हि सती खलु कन्या" सु० चि० । बला० अस्त्यर्थे वा मतुप् । उपयामवत् तद्विशिष्टे त्रि० । पक्षे इनि उपयामिन् तत्रैव उभयत्र स्त्रियां ङीप् ।

उपयुक्त त्रि० उप+युज-क्त । १न्याय्ये, २रचिते, ३भुक्ते च ।

उपयोग पु० उप+युज-घञ् । १आचरणे २भोजने, "पर्य्यागते मदनफलमञ्जवदुपयोगः" सुश्रुतः । ३दृष्टसिद्धिसाधने व्यापारे आनुकूल्ये च । "अथवा कार्य्यनिर्वृत्तेरुपयोगो यथाक्रमम्" सुश्रु० "अनङ्गलेखक्रिययोपयोगम्" कुमा० ।

उपयोगिन् त्रि० उप+युज-घिणुन् । १दृष्टसाधनायानुकूले २उपयुक्ते च । "तदुपयोगीनि शारीरकसूत्रादीनि" वेदा० सा० । स्त्रियां ङीप् । तस्य भावः तल् उपयोगिता स्त्री त्व उपयोगित्व न० आनुकूल्ये ।

उपर त्रि० वप-करन् । १उप्ते स्थापिते "दिवरज उपरमस्तभायः, "उपह्वरे यदुपराः अपिन्वन्" ऋ० १,६२,५,६ । "उपरा उप्ताःस्थापिताः" भा० । "त्रिस्रोभूमीरुपरा षड्विधानाः" ऋ० ७,८७,५ । उप+रम-घञ् आधारे ड । २उपरमाधारे । "ते नः पूर्व्वास उपरास इन्दवः" ऋ० ९,७७,३, "उपरासः उपराः उपरता यत्रेत्युपराः" भा० । कर्त्तरि ड । ३उपरते "पुरः सतीरुपरा एतशे कः" ऋ० ५, २९,५ "उपरा उपरताः" भा० । उपरि जन्मसमयत्वेनास्त्यस्य अर्श आ० अच् । उपरिकालोत्पन्ने । "ये पूर्व्वासोय उपरासर्द्धयुः" १०,१५,२, "उपरासः यजमानजन्मन उपर्य्युत्पन्नाः" भा० । डयोरैक्यात् । ४उपले प्रस्तरे च ।

उपरक्त पु० उप+रञ्ज-क्त । १राहुग्रस्ते चन्द्रे सूर्य्ये च । २व्यसनेष्वासक्ते, ३रङ्गनद्वेष रक्ते ४उपाधिसान्निध्याद्गुणाधिगुणवत्तया प्रतीते च ।

उपरत्न पु० उप+रत्न-खुल् । समीपस्थित्वा रत्नके सैन्यादौ (वाड़िगार्ड) । [(पहारा) ।

उपरत्नण न० उप+रत्न-ल्युट् । रत्नार्थं सैन्यादिस्थापने

उपरत त्रि० उप+रम-क्त । १विरते, २निवृत्ते, ३मृते, "पितर्य्युपरते पुत्राविभजेयुर्धनं पितुः" दा० स्मृ० । "पितर्य्युपरतस्पृहे" या० स्मृ० । "सत्यपि जीवने निवृत्तसर्वकामे इत्यर्थः । ४उपरतिमुक्ते "शान्तोदान्त उपरतस्तितिक्षुः श्रद्धावान् समाहितो भूत्वात्मन्यात्मानमवलोकयेत्" श्रुतिः ।

उपरताति स्त्री ताय-कर्मणि क्तिन् । ३त० लस्य वा रः । १युद्धे "अर्य उपरताति वन्वन्" ऋ० ७,४८,३ । "उपरैरुपलैः पाषाणतुल्यैः शरैस्तायते विस्तीर्य्यते उपरताति युद्धम्" भा० सप्तम्या लुक् । २उपलरूपकरकैराच्छाद्ये अन्तरिक्षे च । "स्वरन्ति ता उपरताति" ऋ० १०,५१,५ । उपरताति मेघकरकाच्छाद्ये अन्तरिक्षे सप्तम्या लुक् ।

उपरति स्त्री उप+रम-क्तिन् । १विरतौ, २मृतौ ३लभ्य प्राप्तावौदासीन्ये विषयेभ्य इन्द्रियाणां ४निवारणे, ५विहितकर्मणाम् विधानतस्त्यागरूपे संन्यासे "पुमर्थः कर्मणा नेति धीर्या सोपरतिर्भवेत्" इत्युक्तरूपायां ६बुद्धौ च । सेयमुपरतिर्ब्रह्मविचाराङ्गसाधनचतुष्टयान्तर्गतसाधनविशेषः तानि च साधनानि विवेकचूड़ामणौ सलक्षणमाचार्य्येण दर्शितानि यथा "साधनान्यत्र चत्वारि कथितानि मनीषिभिः । येषु सत्स्वेव सन्निष्ठा यदभावे न सिद्ध्यति । आदौ नित्यानित्यवस्तुविवेकः परिगण्यते । इहामुत्र फलभोगविरागस्तदनन्तरम् । शमादिषट्कसम्पत्तिर्मुमुक्षुत्वमिति स्फुटम् । ब्रह्म सत्यं जगन्मिथ्येत्येवंरूपो विनिश्चयः । सोऽयं नित्यानित्यवस्तुविवेकः समुदाहृतः । तद्वैराग्यं जिहासा या दर्शनश्रवणादिभिः । देहादिब्रह्मपर्य्यन्ते ह्यनित्ये भोग्यवस्तुनि । स्वलक्ष्ये नियतावस्था मनसः शम उच्यते । विषयेभ्यः परावर्त्य स्थापनं स्वस्वगोलके । उभयेषामिन्द्रियाणां स दमः परिकीर्त्तितः । बाह्यानालम्बनं वृत्तेरेषोपरतिरुत्तमा । सहनं सर्वदुःखानामप्रतीकारपूर्व्वकम् । चिन्ताविलापरहितं सा तितिक्षा निगद्यते । शास्त्रस्य गुरुवाक्यस्य सत्यबुद्ध्यावधारणम् । सा श्रद्धा कथिता सद्भिर्यया वस्तूपलभ्यते । सर्व्वदा स्थापनं बुद्धेः शुद्धे ब्रह्मणि सर्व्वदा । तत्समाधानमित्युक्तं न तु चित्तस्य लालनम् । अहङ्कारादिदेहान्तान् बन्धानज्ञानकल्पितान् । स्वस्वरूपावबोधेन मोक्तुमिच्छा मुमुक्षुता । मन्दमध्यमरूपापि वैराग्येण, शमादिना, । प्रसादेन गुरोः, सद्य प्रवृद्धा सूयते फलम् । वैराग्यञ्च मुमुक्षुत्वं तीव्रं यस्य तु विद्यते । तस्मिन्नेवार्थवन्तः स्युः फलवन्तः शमादयः । एतयोर्मन्दता यत्र विरक्तत्वमुमुक्षयोः । मरौ सलिलवत् तत्र शमादेर्भानमात्रता । मोक्षकारणसामग्री भक्तिरेव गरीयसी । स्वस्वरूपानुसन्धानं भक्तिरित्यभिधीयते । स्वात्मतत्त्वानुसन्धानं भक्तिरित्यपरे जगुः । उक्तसाधनसम्पन्न-